

papság új szerepéről. Szót emel a munkanélküliség ellen, egy cikkben megírja a tisztviselők nehéz életét. Mégis, a városi szegénység életét — hiába él nagyvárosban — alig veszi észre, vagy ha igen, belülről nem érzi át úgy, mint a parasztságét.

Kisebb írások és nagy lélegzetű tanulmányok sora sok problémát, gondot vet fel, s mindegyiken átüt az író humanizmusa, írjon a nemzeti önismeret, vagy a frázismentes ismeretterjesztés fontosságáról.

A két kötet, *Az erkölcsi sarkantyú* és *A tizenkettedik órában szerkesztőjének* Nagy Péternek gondos kutatómunkáját dicséri; a szép kiállítású, a viszonylag kevés hibát (kár, hogy épp a tartalomjegyzékben!) és nyomdahibát tartalmazó kötetekért a kiadó belső munkatársait illeti köszönet. Csak egy kérdés még. Egy 1982-es kiadású könyvnek miért csak 1983 tavaszán kell a könyvesboltokba kerülni, és minden Móricz-könyvnek ilyen „illedelmes” csöndben? (Szépirodalmi, 1982, 1984)

CSÁKY EDIT

MAGYAR ISTVÁN: „FELHÁBORODOM, TEHÁT VAGYOK”

BÁLINT GYÖRGY ÉLETE 1906—1943

Röstelkedő félelemmel írom le azt a két szót, amely Magyar István: „*Felháborodom, tehát vagyok*” című könyvére elsőként visszhangzott fel bennem. Röstellem, mert azt lehet rá válaszolni: okosabb nem juttott eszembe, csak ez a közhely. Félek is, mert a két szó, egymáshoz kapcsolva, fölvetheti a kérdést; miért említendő ez? Vagy talán ritkaságnak kellene tartanunk? S mert csakugyan létező, s gyakran megalapozott szópár ez, félttem Magyar Istvánt, hogy dicsérni akarván őt, megbántom, mert a mondottak ellenére mégsem ritkaság az, hogy ajkbiggyesztés a válasz egy komoly könyv, jelen esetben egy irodalomtörténeti monográfia illetén méltatására.

Mert az első két jelző, amely a könyvet letéve eszembe jut (dehogy akkor jut eszembe, már korábban gondoltam rá, csak most makacsul előretolakszik), az első két szó: ez a mű *tárgyilagos* és *olvasmányos*. Meglehet, nagyobb elismerés volna, ha félelzernyi jegyzetét dicsérném, adatainak dokumentált igazságát, életrajz és műelemzés tudományos szintű elegyítését, azt a korszerű méltatási és elemző módszert, amely az író életét műveiben, műveit pedig életében értelmezi. Hiszen ez természetes, hallom máris a választ, pedig sajnos nem az: az életrajz és az életmű bemutatása gyakran kettéválik. S akkor lehet bármilyen kitűnő, megalapozott és esztétikailag vagy történetileg hiteles, nem lesz meggyőző, mert nem olvasmányos. Nem szívesen használok esztétikai jelzőként az *unalmas* szót, mert szubjektív volta miatt mérle-

gelésre és értékelésre alkalmatlan; most mégis azt kell mondanom: életrajz és életmű-leírás unalmas lesz akkor, ha egyszersmind nem olvasmányos is.

De ez a könyv olvasmányos. Igaz, Bálint György életére rámondható egy másik közhely, az ugyanis, hogy „kész regény”, ha tehát írástudó veselkedik neki az életút időrend szerinti leírásához, élvezetes könyv kerekedik belőle. Ez a jelző már megint nem ideillő: élvezetesnek igazán nem mondható Bálint György életútja, amelyet oly sok bizalmatlanság, anyagi gond, de legalábbis függőség, nézeteinek bűntetése s végül a rettenetes halál jellemez. Magyar István azonban — a legnagyobb tisztelet hangján — élvezetesen szól Bálint Györgyről. Sokat idéz tőle magától és másoktól ő róla, idézeteit szinte észrevétlenül szövi bele a maga gondolataiba, nem is annyira az idézőjel, mint inkább a jegyzetapparátusra utaló kis szám véteti észre a citátumot.

Az a véleményem, hogy Bálint György életéről és műveiről *valóban így* kellett írni. Hiszen így írt ő maga is. Így írt mint író, mint költő, mint kritikus, mint közíró. Kiváltképp ez az utolsó meghatározás illik őrá, tudta ezt már ő maga is, megvallotta. Ironikusan, mint könyvének első oldalán Magyar István mondja. „Megállapítások és vélemények a világról, megjegyzések az egyetemesről, az emberiség nagy, közös magánügyéről” — ez Bálint György meghatározása, s nyilván azért ironikus, mert korának publicistái között oly ritka volt az, aki ennek a meghatározásnak ízig-vérig megfelelt, mint fehérek közt az európai.

Sokféle mondható el Bálint György életéről, műveiről is. Magyar István sorra veszi az eseményeket (noha Bálint György nagyon nem szerette az eseményeket), párhuzamosan szól a művekről (sőt, másokéiról is, mert beleszövi az életrajzba, az életműbe Bálint György barátságát József Attilával és Radnóti Miklóssal, s így a róluk és műveikről írottakat is megemlíti), és Bálint György életéről, amely éppúgy nevezhető gazdagnak (nem pénzügyi értelemben), mint hányatottnak. Elő-előfordul, hogy Magyar István megismétel egy-egy mozzanatot, visszatér valami már említettre, ha ezt az előzőtől eltérő környezetben teszi, más összefüggésben mondja ki és írja is le.

Voltaképpen minek tartsuk Bálint Györgyöt? Író volt, könyvei jelentek meg, újságíró (ebben a minőségben Mihályfi Ernő tanítványa és munkatársa), költő, novellista, kritikus, szerkesztő — s aztán katoná, végül munkaszolgálatos. Valamennyiről ír Magyar István (néha vitatkozik is), s könyve ettől az illusztrált sokféleségtől válik első renden érdekessé, letehetetlenül olvasmányossá. Ez azonban egymagában lehetne a kor következménye, még inkább bűne, hiszen Bálint György oly korban élt, amikor joggal írhatta: „Veszélyek hangtalan gyülekezését érzem” (később aztán megjött a veszélyek hangja is, nagy hangja). Értékké a sokszínűség Bálint György írásművészetében azért vált,

mert számára minden újabb gondolatok sorát indító ok volt, s mert gondolataiban gazdag műveltsége és igazi tehetsége nyilvánulhatott meg. Magyar Istvánnak sikerült ezt a tényt nem egyszerűen nyilvánvalóvá vagy bizonyítottá tennie, hanem saját munkájának színezőjévé is.

Említettem, hogy Bálint György nem szerette az eseményeket. „Régi, titkos vágyam egy olyan szerkesztőség, mely nem foglalkozik az eseményekkel” — idézi tőle Magyar, s ezt bizvást érthetjük úgy: bárcsak olyan volna a világ, amelyben nincsenek események. Bizonyosfajta események, természetesen. Olyan élet kellene, amelyben az események nem bűnjelek. Bálint Györgynek nem adatott meg, hogy ilyen értelemben eseménytelen legyen az élete, s ezért kellett élete értelmének tekintenie ezt a maga-alkotta mondatot: „*Felháborodom, tehát vagyok*”. Ez a felháborodás — Boldizsár Iván szavával élve — Bálint György *szerepe* volt akkor, feladata, munkájának értelme. „Mi nem keseredünk el, ő Diogénész” — írta Bálint —, „mi felháborodunk, és ez lényeges különbség. Elkeseredni annyi, mint káromkodni, vállat vonni, hátat fordítani, elvonulni, elzárkózni. Felháborodni pedig egyszerűen csak annyi, mint szembeszállni”.

Sok mindennel szembeszállt Bálint György, mesés szóval azt kelle-ne mondani (s így derül ez ki a könyvből is), hogy nem is csak hétfejű, hanem hetvenhétfejű sárkánnyal vívott ő párbajt, s ha nem volna ennek a kifejezésnek már elrongyolódott előélete, azt írnám: szópár-bajt vívott. Hitt ugyanis a szó erejében, s e hite készítette arra, hogy szépen, magyarosan, szabatosan írjon, illő s találó kifejezéseket keressen. Cselekvésnek tartotta az írást, mi több: tettnek, ami túléli az embert. (Úristen, egy villanásnyira eszembe jut: mi lett volna, *ha* . . . Bálint György menedéket kap Londonban, túléli a háborút, még negyven sincs, amikor hazajön, és . . .)

Idéznem kell néhány mondatát. „Nem lehet menteni azt a kritikust, aki hisz az irodalom és a kritika elnépszerűtlenedésében, a közönség antiintellektuális hajlamainak erősödésében.” „Ha mindenki gyűlöli a magasabbrendű szellemi életet, a kritikuskak imádnia kell. Ha mindenki unalommal és megnemértéssel fordul el az igazi irodalomtól, a kritikuskak lelkesednie kell érte.” És: „Most már tudom, mi az entellektüel feladata: konokul hirdetni az igazságot, a tömeg igazságát, akár van tömeg a közelben, akár nincs. A jövőhöz beszélni, bármilyen gúnyosan szól is közbe a jelen. Vállalni — szükség esetén — a legnehezebbet, az egyoldalú szolidaritást.”

Úgy gondolom, hogy ezek a maguk korához kötött igazságok valóban minden idők írástudójára érvényesek. Meglehet, más és más az, amin időben vagy helyben különböző körülmények között az „entellektüelnek” föl kell háborodnia, „konokul hirdetni az igazságot” és „a jövőhöz beszélni” — de a feladat, a „szerep” mindig csak ez lehet.

Bálint György művei éppen azért remekművek, mert bármit látott, hallott, tapasztalt, igazságok jutottak eszébe s ezeket az igazságokat — olykor komolyan, olykor gúnyosan — úgy tudta elmondani, hogy mindenki érthette és értette is. „A valóságot értelmezte, szenvedélyes valóságpárti volt, a 'tünetek' az apróságnak tetsző 'bűnjelek' csak alkalmat szolgáltatottak gondolatai kifejtéséhez” — írja Magyar István. Ezért volt mindig miről írnia: „Ijedten állapítom meg, hogy jelen vagyok mindenütt” — szól a rádióról —, „menthetetlenül fültnújja lettem a világnak, és nemsokára szemtanúja is leszek, ha elterjed a televízió”.

Miért is írom én most ezeket, miért nem mérlegelem, elemzem Magyar István munkáját (bár, hiszem, azt teszem), miért nem pécézem ki a szépen megírt jó könyv apró pörsenéseit, főként azt, hogy Bálint Györgyről hitelesen írván az *akkori* tetteik szerint értékeli ellenfeleit vagy vitatársait, miért nem hiányolom, hogy ezekben az esetekben legalább utalna arra a változásra, amely legtöbbjük fejlődésében bekövetkezett? Nem azért nem teszem ezt, mert valóban jelentéktelen hibái ezek egy jó könyvnek. Nem ezért. Azért teszem, mert Bálint György nem csak irodalomtörténeti adat, emlék, hanem mindenekelőtt *példakép*, vagy elkötelező erő. Magam és kortársaim személyünkben vagyunk érintettek, ha Bálint Györgyről olvasunk. Kivált mindazok, akik egyébként — róla vagy koráról, vagy a jelenről vagy a jövőről — írunk.

Végül is azon kell röstelkednünk, hogy a közíró szerepét Bálint Györgynek is öniróniával kellett vállalnia s képzettársításként a közveszélyes szó juthatott eszébe. Végül is azon kell röstelkednünk, hogy a közíró társadalmi megbecsülése (és tisztos hatása) a világban azóta nem javult, csak romlott. Végül is attól kell félnünk, hogy az írás — elmúlik, talán már akkor is elmúlt, amikor leírjuk. Attól kell félnünk, hogy csak élünk az események közepette, fül- és szemtanúként, de teszünk-e tanúvallomást is? Lehajtom fejem: Bálint György az életét adta a szavaiért. Azokért a szavakért, amelyek mindig szárnyra keltek s fölébe emelkedtek az eseményeknek, vagy mélyükre láttak, igazság magasából. Jól tettem-e, hogy Magyar István Bálint-könyvről szólván, elrugaszkodtam az eseménytől, amely írásra készített? Mentségemül mondjam: így tett, helyesen, Magyar István is. Jó, hogy könyve hiteles, jó, hogy érdekes, de igazán azért jó, mert Bálint György ars poeticáját választotta mércéjéül. (Kossuth, 1984.)

ZAY LÁSZLÓ